

Een grote ontgoocheling

Reimond Speleers stapt in het 'tweede activisme'

JORIS DEDEURWAERDER

In het Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme (ADV N) wordt een brief bewaard van de oud-activist Reimond Speleers (1876-1951), in 1916-1918 hoogleraar oogheelkunde aan de vernederlandsde Rijksuniversiteit Gent, die een zeker licht werpt op de ontstaansgeschiedenis van de collaboratie van de Vlaams-nationalisten tijdens de Tweede Wereldoorlog.¹

Op 25 mei hadden in Den Haag, ten huize van de journalist Hendrik Kregel, een twintigtal personen vergaderd. De vergadering betuigde haar instemming met een door de oud-activist Karel Heynderickx (1875-1962) geschreven manifest, waarin er werd vanuit gegaan, dat de Duitse overwinning binnenkort een feit zou zijn. Dat gegeven zou aanleiding worden tot een "herordening" van staatkundig Europa op volksnationale basis. In dat kader paste ook een op de Groot-Nederlandse volksgemeenschap gebouwde staat... Voor een paar aanwezigen vormde de assumptie van de Duitse overwinning het breekpunt en zij hadden afgehaakt. Heynderickx en Speleers hadden de tekst verdedigd en de meeste aanwezigen gingen akkoord. Het was het begin van de "Groot-Nederlandsche Actie". De groep kwam opnieuw bijeen op 1 juni, in Utrecht, en legde toen de definitieve tekst van de "Groot-Nederlandsche Verklaring" vast. Het manifest werd ter ondertekening toegestuurd aan enkele honderden personen. Men zou de tekst ook voorleggen aan de Duitse instanties in Nederland. Die zouden na overleg met Berlijn laten weten of het manifest mocht worden gepubliceerd. Het was de bedoeling het aan de pers voor te stellen ter gelegenheid van de Guldensporenviering van de Stichting-Nederland-Vlaanderen op 13 juli in Den Haag.²

Al bij de eerste vergadering hadden sommigen er Heynderickx van verdacht dat hij overleg had gepleegd met Robert Oszwald. De historicus en publicist Oszwald "Oberregierungsrat in der kriegsgeschichtlichen Forschungsanstalt des Heeres z. Zt vom Oberbefehlshaber des Heeres der Volksdeutschen Mittelstelle für Holland und Flandern zur Verfügung gestellt", was tijdens Wereldoorlog I ambtenaar geweest bij het Duitse bezettingsbestuur in Brussel en hij was sinds 24 mei in Den Haag

1. ADVN, Archief Karel Heynderickx, D1961(1): Brief van Reimond Speleers aan Karel Heynderickx, 5 juni 1940.

2. L. BUNING, *Heynderickx*, in: *Nationaal Biografisch Woordenboek* 8, Brussel, 1979, kol. 400-409 (kol. 407-408); N. VAN CAMPENHOUT, *Karel Heynderickx (1875-1962). Een biografische schets*, KULeuven, departement Wijsbegeerte en Letteren, licentiaatsverhandeling, 1978-1979, pp. 175-182.

werkzaam als “*Beaufragter für Volkstumsfragen beim Reichskommissar in den besetzten niederländischen Gebieten (Generalkommissariat s.b. V. Schmidt)*.”³

Een paar dagen later hadden Speleers en Heynderickx een voor hen ontgoochelend gesprek met Oszwald. Aan die ontgoocheling gaf Speleers lucht in zijn brief van 5 juni.

Het document werpt niet alleen licht op het ongeduld en de motivering waarmee Speleers voor collaboratie heeft gekozen, maar formuleert ook in enkele pagina's zowat alle onzekerheid, overwegingen, bedenkingen, reserves, gewetensnood en ongenoegen waarmee de Vlaams-nationalisten in de collaboratie zijn beland en gebleven: het handhaven van de unitaire staatsstructuur van het bezette België, het volstrekt ontbreken van welke toezegging ook voor de toekomst van Vlaanderen, het tekort aan bekwame beginselvaste en doortastende personen voor het bezetten van de vacante functies, het voor de katholieke Vlaams-nationalisten wezensvreemde nationaal-socialisme.

In een *addendum* bij de brief schreef Speleers de volgende dag nog een briefje over van Jules Spincemaille. Ook de in Antwerpen wonende oud-activist had in die eerste bezettingsdagen al met Duitsers gepraat. In zijn kring waren ze echter niet gerust in anderen die dat ook deden! Spincemailles schrijven getuigt van het vertrouwen dat Speleers in de kring van de oud-activisten genoot.

De leuze aan het slot van de brief van Speleers en de uitroep aan het slot van Spincemailles kattebelletje verraden de staat van opwinding waarin de Duitse invasie de vergrijsde blauwvoeters had gebracht.

Karel,

Het was wel een grote ontgoocheling, ons gesprek met Dr. Oszwald: niets positiefs onmiddellijk in de hand; geen arbeidsmogelijkheid dan op eigen risico en met eigen beperkte middelen; geen positieven opklarenden blik over de toekomstmogelijkheden en gebeurlijkheden; geen gezag in eigen hand, op geen enkel gebied, geen vast doel voor oogen waarop men zijn hoop, en zijn vertrouwen, en zijn streven en zijn predikingswerk volk en keurlui richten kan. Slechts het adviseurschap voor de benoemingen op bestuurlijke en culturele posten onder een staatkundig regiem, dat wij vóór het activisme billijkten uit hoofde onzer staatkundige onmacht; dat wij onder het activisme onmiddellijk als ondoelmatig erkennen, en van hetwelk wij na het activisme, in duidelijke erkenning van zijn ontoereikendheid als oplossing van het nationaliteitsvraagstuk in Vlaanderen, steeds verder en verder afrukten en ons verwijderden om steeds beslist de ideale oplossing te benaderen. De oplossing van Van Cauwelaert en zijn gevolgchap, de Vlaamsch katholieke volkspartij, die wij activisten steeds hebben

3. SOMA, OSOBY 1255/2/57: Brief van Robert Oszwald aan Adolf Rein, 25 juli 1940.

gelaakt; en die alle Vlaamsch nationale richtingen, zonder onderscheid, hebben verworpen, na jarenlange voorlichting onzentwege!

Hoe zullen onze Vlaamsch nationale vrienden en strijdgenooten aller richtingen, van de minimaalste tot de maximaalste strevingen, ons ontvangen wanneer we met déze leuze komen aandraven, om hunne medewerking te vragen? De reinste Belgicistische richting!

Ik weet wel dat, dat de strenge toepassing der taalwetten in het raam der wettelijkheid de hervervlaamsching van Vlaanderen ten goede komen zal, en dus winst op den vooroorlogischen toestand zal opleveren. Ik weet wel dat dit regiem als tijdelijke toestand voor de momenteele Duitsche buitenlandsche politiek nuttig kan zijn, zoolang men aan de stelling vasthoudt dat men enkele tot bescherming hunner neutraliteit in Nederland en België, den inval heeft volbracht. Doch wij weten, zoo goed als de Duitse leiding, dat België (wij laten Noord-Nederland hier buiten bespreking voor het oogenblik) nooit neutraal is geweest noch in zijn openbare meening, noch in zijn vervloekte Fransche pers (Pays réel en Cassandre uitgezonderd) noch in zijn een deel van de Vlaamsche pers (socialistische en liberale), noch in zijn legerleiding, die trots de rede van den Koning te Parijs,⁴ en zijn “zelfstandigheidspolitieke” verklaring, nooit een oogenblik het “los van Vrankrijk” hebben erkend en de militaire overeenkomst en stafbesprekingen der beide landen hebben te niet gemaakt; noch in zijn regering, waarvan de huidige handelwijze maar al te duidelijk haar onneutrale gevoelens en inzichten bevestigt en ons argwaan in hun schijnheilige neutraliteitsverklaringen demonstr verrechtvaardigt. Zelfs de houding des Konings in de verschillende phases van zijn internationale bemoeiingen kunnen wij niet zonder wantrouwen als volkomen neutraal beschouwen. Ik herinner aan de samenkomsten met koningin Wilhelmina, waarop zulke opvallende verandering der terminologie in de pers, ‘s anderendaags reeds “zelfstandigheidspolitiek” in plaats van “neutraliteitspolitiek” te voorschijn trad, en die in de propagandavoordrachten van generaal X over de “preventieve rol der Nederlandsche weermacht” zoo duidelijk de richting dezer zelfstandigpolitiek tot uiting kwam. Een scheurtje in zijn wellicht oprechten wensch tot neutraal zijn zal wel aanwezig geweest zijn... of men heeft Hem, op goed geslaagde wijze, onkundig gelaten van alle gekonkel en nopens alle militaire voorbereiding onkundig gelaten. Wat al moeilijk aan te nemen is, wanneer iedereen zich de visu van het onderscheid der verdedigingswerken in Oost en Noorden met deze naar het zuiden kon vergewissen. Wij willen Hem eer tegevoetkomend dan streng beoordelen om het kranig besluit dat hij ter elfder! ure genomen heeft, waardoor hij dan toch Vlaanderen, na zooveel nuttelooze en doellooze verwoestingen voor den totalen ondergang van het laatste en kostbaarste gebied heeft behoord.⁵

4. Ter gelegenheid van de onthulling van een standbeeld voor koning Albert, op 12 oktober 1938, gaf koning Leopold III in een toespraak een toelichting over het buitenlands beleid van België: J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *Leopold III, de Koning, het Land, de Oorlog*, Tiel, 1994, p. 63.

5. De capitulatie van het Belgische leger op 28 mei 1940.

Maar ik weet ook, dat dit vasthouden aan de wettelijkheid de gevoelens van Duitslands vijanden voor geen sikkepit zal beïnvloeden en de neutralen dit spitsvondige onderscheid der houding Duitslands met gemengde gevoelens ontvangen zullen zoo zij geen begrip koesteren voor Duitslands positie.

Indien mijn intuïtie mij niet bedriegt is door de capitulatie door den Koning het oorlogsdoelwit van Duitschland nopens den toekomstigen status van België aan 't wankelen gebracht en weder vloeiend geworden: τα πάντα ρέι; en men rekt met het behoud van het koningdom en daardoor ook met het behoud van België in zijn huidigen vorm tenzij Leopold III met compensatiën langs andere zijde tegemoet kan gekomen worden. Aldus begrijp ik dat men de wettelijkheid niet overschrijden wil!

Maar anderzijds zie ik niet in waarom het stellen van een stap verder: de bestuurlijke scheiding, reeds verwezenlijkt onder het aktivisme, de oplossing dezer voorzeker voor Duitschland onverwachte en netelige vraagstuk in den weg zou komen te staan: In een bewaarden status van België is de bestuurlijke scheiding, een onvermijdelijke noodwendigheid wil Duitschland zijn eigen doel bereiken en Vlaanderen gesterkt uit deze tragische beproeving zich kultureel, oeconomisch en sociaal verheffen kunnen. Wil men Leopold III met het verlies van Wallonië, door het stadhouderschap in Groot Nederland schadeloos stellen voor zijn Belgische soevereiniteit die toch nooit iets anders geweest is dan een verkapte politieke en een openlijke cultureele vassaliteit van Frankrijk onder de suzeriniteit van Engeland, *dán* ook is de bestuurlijke scheiding een stap in de richting, die men, ongeacht de toekomstmogelijkheden, gerust en gevaarloos stellen kan, en geen enkele oplossing in den weg staan kan. Ik begrijp dan ook niet waarom men ons deze als "minimum-errungenschaft" na beëindiging der militaire verwaltung, niet toezeggen kan.

Het is mij niet duidelijk immers of men daarmede meer den weg der wettelijkheid verlaten zou dan met de strikte observantie der taalwetten onder toepassing van sancties (afzetting der saboteuren enz. die evenmin als de bestuurlijke scheiding in de Belgische wetgeving voorzien zijn) en dus evenzo onwettig zijn als de scheiding zelf! Want zoover ik me rekenschap ervan geven kan, is er in de wetgeving grondwet geen artikel dat de centralisatie van de bestuurs- en regeringsmacht onveranderlijk voorschrijft. Zelfs de Koning is geen vorst van België doch der Belgen.

Ik bezit geen Belgisch Wetboek doch, Karel, misschien kunt gij dit eens nazien. Misschien kunt gij deze gedachten eens onder de oogen onzer Duitse vrienden brengen. Een doelwit voor een hernieuwd activisme moeten wij bezitten, wil men geen wantrouwen wekken bij alle Vlaamsch-nationale elementen, op wie ten slotte het gewicht der Vlaamsche actie rusten moet.

Wie weet of de wankele houding van Staf de Clercq niet op dergelijke beschouwingen berust heeft, ontstaan bij besprekingen met zijn Duitse zegsmannen. Wij hebben immers uit zijn mond een beoordeling gehoord, ter tijde geuit door hooggeplaatste persoonlijkheid, die zoo ze inderdaad heeft plaats gegrepen, niet van aard was om ons de verzekering te geven dat met de uitgesproken of sluimerende aspiratiën van ons volk wel

degelijk rekening zal gehouden worden, en ik zelf heb, van weliswaar niet officieele zijde, een uitspraak gehoord, die alleszins niet geschikt was, mij volkomen gerust te stellen. Ten slotte ligt overigens de beslissing in de handen des Führers, die voor ons ongenaakbaar is.

Niettegenstaande al deze weinig bemoedigende omstandigheden ben ik toch na rijp overleg, tot het besluit gekomen, dat wij toch de aangeboden medewerkingsmogelijkheid zullen moeten aanvaarden, nadat ons, zo spoedig mogelijk de gelegenheid gegeven wordt een verkenningstocht in Vlaanderen te maken, om ons te oriënteren of, althans bij de Vlaamsch-nationale groeperingen actieve medewerking te verwachten is, in dergelijke omstandigheden. En dit moet dan zelfs geschieden vóór dat een beslissende zegepraal der Duitsche legers is verzekerd, want dán wordt zelfs de lauweste Vlaming tot dweepende fanaticus, en... de verwoedste franskiljon tot gloeiende Duitschgezinde, die beiden de gunstige conjunctuur door de capitulatie van den Koning geschapen tot behartigen en bereiken van hunne persoonlijke en politieke doeleinden zullen uitbaten. Of de geringe macht die in onze handen wordt gelegd nu een voldoende tegenwicht zal kunnen vormen dán, is een vraag die ik me, in bezorgdheid stel: want hoe strengen maatstaf we ons ook mogen aanleggen bij het adviseeren: de menschen die wij zullen moeten aanbevelen tot het bekleeden der vacante officieele posten zullen gewis in de meeste gevallen minder beginselvastheid en doortastendheid bezitten dan wijzelf. Zoo vrees ik. Wie zal ze leiden?

Wat het verblijf in België betreft, dit zal wel moeten geschieden om wel te zijn. Hoe dit te regelen valt en wanneer, zullen we eens moeten bespreken.

Over wettelijkheid gesproken. Mij is over nacht een gedachte ingevallen. In ons gesprek met Dr. Oszwald kreeg ik den indruk dat hij het activisme als een heerlijke krachtsinspanning waardeerde doch het met al zijn verworvenheden, als een afgeslotene en vergangene periode betrachtte. Bij de oud-activisten echter zijn de eerste en spontane stemmen opgegaan voor de hervatting der onderbroken betrekkingen met het strijdende Duitschland; zelfs voor zij de kracht van hun wapenen en van hun levenswil hadden kunnen bewijzen. Ligt daar niet de toetssteen onzer gevoelens tegenover Duitschland, de leidster van het germanendom in zijn geheel, ook naar onze opvatting? Niettegenstaande wij het liberaal-democratie met de moedermelk hadden ~~had~~ ingezogen, en het democratisch parlementarisme als een noodwendigheid voor den Vlaamschen strijd, in Vlaanderen, beschouwden, als de eenige strijdmogelijkheid, wij schrikten niet terug voor het leidersbeginsel, noch voor het autoritarisme, noch voor het ons, ten slotte, als katholieken, grootendeels wezensvreemde nationaalsocialisme. Zou het dan ook van de andere zijde niet den toetssteen zijn voor hunnen gevoelens jegens Vlaanderen en voor hun toekomstplannen voor Vlaanderen, dat zij openlijk getuigden van de solidariteit die ons in 't verleden met hen verbond, en voor dewelke wij van onze zijde gestreden en geleden hebben? Is het niet wenschelijk dat deze solidariteit, ten overstaan onzer Vlaamsche strijdgenooten openbaarlijk tot uiting kwam: In het raam der wettelijkheid kan dit reeds nu: het herstel in hun functie van professor aan de Vlaamsche Universiteit der professoren die dat wenschen: het is een recht dat wij principieel nooit hebben laten

varen en door het voeren van onzen professorstitel in Vlaanderen steeds hebben bevestigd: Voor wat mij betreft liggen de zaken al zeer eenvoudig: de hoogleeraar voor oogheekunde⁶ is kort voor de oorlog gestorven, de leeraarsstoel is dus vacant en is tot nu toe niet bezet: ik heb besloten dien leerstoel als mijn recht op te eischen bij het Ministerie van onderwijs en daarvan tevens Dr. Oszwald kennis te geven opdat hij deze aangelegenheid tot een goed einde brenge*. (Denk over dit plan eens goed na, breng er Dr. Oszwald zoo hij in Den Haag aanwezig is ervan op de hoogte, zooniet bespreek het met den heer Töpfer.⁷ Er ligt muziek in, m.i. Het is het eerherstel van het activisme, waarop we zolang gewacht hebben, en dat zelfs vele van onze Vlaamsche vrienden onthouden hebben. Ook uwe benoeming als hoogleeraar⁸ is in het raam der wettelijkheid op te lossen: men hoeft slechts U op te vorderen uw leerstoel, dien U door de omstandigheden niet hebt kunnen bezetten, opnieuw te bekleeden. Zoo hij door een ander bezet is hoeft men slechts tot een nieuwwording der bevoegdheden over te gaan. Daarmee zou onze verhuizing naar België vergemakkelijkt, ten overstaan der Noord-Nederlandsche omgeving verrechtvaardigd, zijn en onze Vlaamsch-nationale vrienden vertrouwen inboezemen. Dan kunnen de andere, die dit wenschen zich melden. (Jonckx).⁹

Ik hoor nu de "Sondermeldung" der doorbraak der Weygandlinie: de gebeurtenissen volgen zich snel op: het is tijd dat we aan 't werk kunnen: de Belgische grens is gesloten zegt men hier aan Veerle,¹⁰ die naar de familie wou gaan informeren: slechts met oorlof van het hoofdkwartier in Bonn¹¹ kan men naar België: toch is het dringend noodzakelijk dat wij met de VNV leiding kunnen in persoonlijke aanraking komen, en onze voelhorens ook in de andere groeperingen uitsteken; desnoods de bundeling aller krachten in handen nemen.

Ik eindig: er is nog zooveel te bespreken, doch anders komt er geen eind aan. Ik snak naar het oogenblik dat ik weer een reisgelegenheid vind. Als uit besprekingen met Dr. Oszwald iets belangrijks en nieuws voor den dag komt, deel het me mede. Is Grammens¹² naar Vlaanderen terug? Hoe komt hij weer in Holland?

6. Professor Max Van Duyse, overleden op 24 maart 1940.

7. Alfred Töpfer (1894-1984), agent van de Abwehr, die in Nederland rondtoerde en op 17 mei met NSB-Leider Mussert was gaan praten over "de opbouw van Groot-Nederland": L. DE JONG, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, Deel 4 Mei '40-Maart '41*, 's Gravenhage, 1972, p. 227.

8. Ook Heynderickx had in 1916-1918 een benoeming als "erehoogleeraar" aan de vernederlandsche Rijksuniversiteit Gent aangenomen.

9. De jurist Alfons Jonckx (1872-1953), in 1916-1918 hoogleeraar aan de vernederlandsche Rijksuniversiteit Gent.

10. Apotheker Veerle Speleers (°1908), dochter van Reimond.

11. Het *Führerhauptquartier* was in mei 1940 in het Eifelgebied: I. KERSHAW, *Hitler 1936-45: Nemesis*, London, 2000, p. 294.

12. Florimond Grammens bevond zich op 10 mei 1940 in Den Haag en werd door Heynderickx uitgenodigd op de eerste vergadering van de Groot-Nederlandsche Actie.

Nog iets: Voor de handteekening onder het manifest, prof. Versluys¹³: W.A. Huize Noordereng, Edensche weg Bennekom bij Wageningen aanspreken: Hij kan wellicht ook nog andere mensen aanspreken. Als het geschied mij verwittigen: De Schaepdrijver¹⁴ zal hem dan eveneens aanschrijven.

Tot ziens, als ge mij nodig hebt, roep me dan: als ik het regelen kan kom ik. Nu de tekst veranderd is moet Prof. Burger¹⁵ nogmaals voor zijn verantwoordelijkheid gesteld worden, vindt ge niet.

Slot. Beste groeten van allen aan allen. Vliegt de Blauwvoet! Storm op zee!

Reimond Speleers

Eindhoven 5.VI 1940 "toegekomen 7.6.40 ochtend"¹⁶

P.S. Hoe staat het met Wies Moens?¹⁷

** hoofdzakelijk opdat hij een stokje steke voor de benoeming bij verrassing van een ander en zoo de plannen in duigen sla*

Ik ontving volgend schrijven van Spincemaille:¹⁸

"Na de zaak met enkele vrienden besproken te hebben heb ik aan zekere Duitse overheid aangeraden U regelmatig te raadplegen in politieke aangelegenheden.

Ik heb hierbij beweegredenen doen gelden die ik om kort te zijn hier niet zal uiteenzetten.

Ons doel is te beletten dat allerlei avontuurlijke en in vele opzichten gevaarlijke elementen bij de bezettende macht zouden trachten te bewegen nu de gunstige maatregelen te treffen.

Ik moet kort zijn. Wij zouden moeten bij de eerste gelegenheid hierover van gedachten wisselen. 't Beste. Leve Vlaanderen!"

Vriend Karel,

Vindt ge niet dat het goed ware in afwezigheid van Dr Oszwald dit schrijven eens onder de ogen van heer Töpfer te brengen, die ons meer op ons standpunt lijkt te staan!

Tibi!

Reimond Speleers

6.VI. 1940

13. J. Versluys (1873-1939), in 1916-1918 hoogleraar dierkunde en vergelijkende ontleedkunde aan de vernederlandse Rijksuniversiteit Gent.

14. De 'sublieme deserteur' Karel De Schaepdrijver (1892-1970) woonde in Eindhoven en behoorde tot de vriendenkring van Speleers.

15. Prof. Hendrik Burger (1864-1957), voorzitter van de Dietsche Bond, sloot zich blijkens de stukken in het archief-Heynderickx niet aan bij de 'Groot-Nederlandsche Actie'.

16. Potloodnotitie in handschrift Heynderickx.

17. De oud-activist Wies Moens (1898-1982) had zich in de meidagen 1940 schuilgehouden.

18. De oud-activist Jules Spincemaille (1882-1954) woonde in Antwerpen.